

Serials Legal Deposit in Iran: Exploring the Gap Between Theory and Practice

R. Ghasemi¹ | N. Neshat²

D. Alimohammadi³ | E. Afshar⁴

Purpose: To assess the level of compliance with legal deposit requirements and follow-up procedures based on the place of publication, type of institution and type of publication in a period of ten years (2008-2017).

Method: All printed copies of the licenses issued by the Ministry of Culture and Islamic Guidance during the years 2008 - 2017 and the copies deposited and added to in Bibliographic Bank of the National Library of Iran are compared.

Findings: Out of 29,530 periodical titles registered in the so-called National Media System, 10846 are available in Bibliographic Bank of the National Library of Iran. Around 55% has not been deposited to the National Library of Iran.

Received: 3, Aug. 2020

Accepted: 5, Sep. 2020

DOI: 10.30484/nastinfo.2020.2597.1982

1. PhD Candidate in Information Science and Knowledge, Campus international of Kharazmi University, rahimrr1@gmail.com
2. Associate professor, National Library of Iran, narges_neshat@yahoo.com, (Corresponding author)
3. Assistant professor, Kharazmi University, webliographer@gmail.com
4. Assistant professor, Isfahan University, ebafshar@gmail.com

Keywords

Legal deposit, Serials, National Library of Iran

پایاندها در آینه واسپاری قانونی

رحیم قاسمی^۱ | نرگس نشاط^۲
داریوش علیمحمدی^۳ | ابراهیم افشار زنجانی^۴

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۵/۱۳ تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۶/۱۵

۱. دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، پردیس دانشگاه خوارزمی

rahimr1@gmail.com

۲. عضو هیئت علمی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (نویسنده مسئول)

narges_neshat@yahoo.com

۳. عضو هیئت علمی دانشگاه خوارزمی

webliographer@gmail.com

۴. عضو هیئت علمی دانشگاه اصفهان

ebafshar@gmail.com

هدف: سنجش میزان تعهد و عمل به الزام‌های قانونی واسپاری پایاندها براساس محل نشر، نوع مؤسسه و نوع نشریه در بازه زمانی دهساله (۱۳۸۷-۱۳۹۶).

روش: تمامی پایاندهای چاپی مجوز نشرگرفته از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی که طی سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۶ و پایاندهای واسپاری‌شده و ثبت‌شده در بانک کتابشناسی کتابخانه ملی در برنامه رسا در همین سال‌ها مقایسه شده است.

یافته‌ها: ۲۹۵۳۰ عنوان پایانید در سامانه رسانه‌های کشور ثبت شده است. ۱۰۸۴۶ عنوان آنها در کتابشناسی کتابخانه ملی ایران موجود است. از پایاندهای دارای مجوز نشر از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی نزدیک به ۵۵٪ و از عناوین مشترک دو سامانه نزدیک ۵۴٪ به کتابخانه ملی ایران واسپاری نشده است.

نتیجه‌گیری: میزان پایبندی به مصوبات و قوانین واسپاری بین ناشران و نهادهای مسئول کمتر از ۵۰٪ است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

کلیدواژه‌ها

واسپاری قانونی، پایاندها، کتابخانه ملی ایران

مقدمه

یکی از راه‌های اصلی فراهم‌آوری، نگهداری، حفظ و انتقال آثار علمی و فرهنگی ملی به نسل‌های حال و آینده، واسپاری است. کتابخانه‌های ملی معمولاً مسئول واسپاری قانونی‌اند (Larivière, 2000, p 4). اما سایر نهادها مثل کتابخانه‌های عمومی و دانشگاه‌ها هم گاه به عنوان واسپارگاه قانونی عمل می‌کنند (Ibrahim and Edzan, 2004, p 65; Bhatti, 2014, p 18).

سابقه واسپاری در جهان به سال ۱۵۳۷ باز می‌گردد که فرانسوای اول پادشاه فرانسه با صدور فرمان «نسخه رایگان»، امکان دریافت انتشارات برای کتابخانه‌های سلطنتی را فراهم کرد. براساس فرمان او چاپخانه‌داران ملزم بودند از هر کتابی که چاپ می‌کنند یک نسخه به کتابخانه سلطنتی بفرستند (استیویج، ۱۳۷۳، ص ۳۵۴). بعدها این رسم در اروپا و کل جهان رواج یافت و با تحولاتی ادامه یافته است (قاسمی، ۱۳۹۶، ص ۱۷۴).

الزامات اجرای واسپاری قانونی با گذشت زمان تکامل یافته و با گسترش محمل‌های اطلاعات و نوع انتشار آنها موازین حقوقی آن نیز اصلاح شده است (Larivière, 2000, p 8). بعد از کتاب، مجلات و روزنامه‌ها مشمول واسپاری قانونی قرار گرفتند. گرچه در سال‌های اخیر بسیاری کشورها در پی رشد روزافزون انتشارات الکترونیکی ناگزیر به بازنگری قوانین خود شدند. برخی کشورها امروزه به جمع‌آوری و ساماندهی نشریات برخط و الکترونیکی در سطح ملی نیز برآمده‌اند.

نخستین نشان از واسپاری در ایران به سال ۱۳۲۴ شمسی-یکسال پیش از انقلاب مشروطه- باز می‌گردد و آن هنگامی بود که وزیر علوم وقت دستور داد هرکس کتاب چاپ می‌کند یک نسخه از آن را به رایگان به کتابخانه پلی تکنیک دارالفنون بدهد (شعبانی، ۱۳۸۰، ص ۱۳۴). سه سال بعد قانون مطبوعات در مجلس تصویب و مقرر شد:

از هر نسخه که به طبع می‌رسد، چاپ‌کننده دو نسخه برای ضبط در کتابخانه ملی و تکمیل مجموعه مطبوعات به آنجا بفرستد [کذا] در پایتخت این دو نسخه را رسماً نزد وزارت علوم و در سایر بلاد به شعب وزارت علوم و اداره معارف می‌فرستند [کذا]. در هر صورت قبض رسید دریافت و در آن قبض باید عنوان کتاب و عده نسخ آن که به طبع رسیده مذکور باشد. چاپ‌کننده به موجب این فصل ملتزم شرعی است که در

صورت تخلف سه تومان الی شصت تومان مجانی دادنی باشد بسته به نظر حاکمه قضیه (پورا احمد جکتاجی، ۱۳۵۷، ص ۸۰).

در ماده ۹ این مصوبه آمده بود:

در موقع انتشار هریک از نمرات روزنامه دو نسخه به امضای مدیر برای اداره معارف شهری که در آن چاپ شده است و دو نسخه برای کتابخانه و قرائت‌خانه ملی فرستاده شود. در صورت تخلف، مدیر روزنامه پنج تومان جریمه خواهد شد (قره‌باغی، ۱۳۷۸، ص ۸).

قانون دیگر در حدود پنجاه سال بعد در سال ۱۳۳۴ تصویب شد و مقرر می‌داشت:

مدیران روزنامه‌ها و مجلات مکلفند از هر شماره نشریه خود اعم از روزنامه و مجله به محض انتشار یک نسخه به دادستان شهرستان و یک نسخه به فرماندار محل (در مرکز اداره مطبوعات وزارت کشور) و یک نسخه به فرهنگ محل (در محل اداره کل نگارش وزارت فرهنگ) و یک نسخه به کتابخانه ملی تهران و کتابخانه مجلسین تسلیم نمایند (قره‌باغی، ۱۳۷۸، ص ۴۸).

در آئین‌نامه اصلاحی آئین‌نامه تأسیس چاپخانه مصوب سال ۱۳۴۳ مدیران چاپخانه‌ها مکلف شدند دو نسخه از هر کتاب یا پیاپندی را که چاپ می‌کنند، قبل از صحافی همراه با نام مؤلف یا مترجم و اعلام شمارگان به کتابخانه ملی بفرستند (کاتوزیان، ۱۳۸۵، ص ۱۲۸۲).

از آن زمان تاکنون در ایران قانون‌ها و آیین‌نامه‌هایی برای واسپاری تصویب و اجرا شده است. آخرین مصوبه «الزام ناشران به تحویل تعدادی نسخ رایگان انتشارات خود به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی» نام دارد. طی آن شورای عالی انقلاب فرهنگی ناشران مطبوعات را موظف کرده است ۱۰ نسخه از نشریات خود را به آن وزارتخانه تحویل دهند تا آنها را بین کتابخانه ملی و میان کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، کتابخانه مرکزی آیت‌الله مرعشی نجفی، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، و کتابخانه‌های عمومی دیگر توزیع کند (قره‌باغی، ۱۳۷۸، ص ۱۸۲). در مورد نشریات ادواری الکترونیکی تاکنون مصوبه‌ای تدوین نشده است.

این مقاله میزان عمل به الزام قانونی واسپاری پیاپیها را در بازه زمانی دهساله (۱۳۸۷-۱۳۹۶) سنجیده است و در این راستا، پاسخ به پرسش‌های

زیر مدنظر قرار گرفت:

- ۱- واسپاری پیاپیها بر اساس محل نشر و نوع موسسه طی دوره مذکور چگونه بوده است؟
- ۲- واسپاری پیاپیها بر اساس نوع نشریات چگونه است؟
- ۳- میزان واسپاری پیاپیها طی دوره دهساله (۱۳۸۷-۱۳۹۶) چگونه است؟
- ۴- میزان تعهد و پایبندی ناشران به مصوبات و قوانین واسپاری نشریات ادواری چگونه است؟

منظور از پیاپیها نشریههایی است که بهطور مسلسل و در فاصله زمانی معین یا غیرمعین منتشر می‌شود و قاعدتاً بهطور نامحدود ادامه می‌یابند و دارای صاحب امتیاز و مدیر مسئول هستند شامل مجلات، روزنامه‌ها، سالنامه‌ها، ماهنامه‌ها و مانند آنها.

پیش از این احمدی فصیح (۱۳۸۰) در پژوهش خود نشان داده بود که ۸۵٪ نشریات ادواری موجود در کتابخانه ملی ایران از طریق واسپاری گردآوری شده است. سپهری‌نیا (۱۳۹۳) نیز با بررسی میزان واسپاری ماهنامه‌ها و فصلنامه‌ها طی سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۲ نشان داد که ۳۲٪ این آثار به کتابخانه ملی واسپاری شده است.

روش

در این پژوهش عناوین پیاپیهای چاپی که از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مجوز نشر گرفته‌اند با پیاپیهای واسپاری شده موجود بر روی سرور مرکزی بانک کتابشناسی کتابخانه ملی در برنامه رسا طی سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۹۶ مقایسه شده است. از آنجا که ثبت اسامی نشریات در سامانه رسانه‌های کشور با سامانه نشریات کتابخانه ملی در مواردی مغایرت داشت، برای مقایسه، نشریاتی در نظر گرفته شد که دارای عناوین مشابه در هر دو سامانه باشند و انواع نشریات شامل هفته‌نامه، ماهنامه، فصلنامه، سالنامه، روزنامه، دو هفته‌نامه، دو ماهنامه، دو فصلنامه در جامعه پژوهش لحاظ شد. طی دوره دهساله ۲۹۵۳۰ عنوان^۱ پیاپی مجوز گرفته‌اند. تعداد عناوین مشابه و مشترک ۱۰۸۴۶ است. برای گردآوری داده‌ها از سامانه رسانه‌های وزارت ارشاد و بانک کتابشناختی کتابخانه ملی در نرم افزار رسا استفاده کردیم.

۱. در زمان گزارش‌گیری از سامانه (۱۳۹۶) ۶۱۷۳ عنوان نشریه چاپی مجوز نشر گرفته بود که حاصل جمع عناوین ثبت‌شده در سامانه به تفکیک هر سال شامل ۲۹۵۳۰ نشریه می‌شود. آمار عناوین دارای مجوز تا پایان هر سال در جدول شماره ۶ ارائه شده است.

یافته‌ها

۱. پاینده‌های واسپاری شده به کتابخانه ملی براساس محل نشر

جدول ۱. مقایسه زمانی پاینده‌های واسپاری شده برحسب محل نشر (تهران - شهرستان)

عناوین واسپاری شده					سال
شهرستان‌ها		تهران		مشترک	
درصد	تعداد	درصد	تعداد		
۴۴	۷۷۱	۵۶	۹۶۹	۱۷۴۰	۱۳۹۶
۴۴	۸۲۷	۵۶	۱۰۴۰	۱۸۶۷	۱۳۹۵
۴۶	۲۵۳	۵۴	۳۰۲	۵۵۵	۱۳۹۶
۴۶	۷۵۷	۵۴	۹۰۱	۱۶۵۸	۱۳۹۳
۴۴	۶۱۲	۵۶	۷۶۸	۱۳۸۰	۱۳۹۲
۴۰	۳۷۰	۶۰	۵۶۱	۹۳۱	۱۳۹۱
۳۸	۳۲۱	۶۲	۵۲۰	۸۴۱	۱۳۹۰
۳۶	۲۷۱	۶۴	۴۷۷	۷۴۸	۱۳۸۹
۳۸	۳۰۰	۶۲	۴۸۸	۷۸۸	۱۳۸۸
۳۰	۱۰۰	۷۰	۲۳۸	۳۳۸	۱۳۸۷
۴۲	۴۵۸۲	۵۸	۶۲۶۴	۱۰۸۴۶	جمع

جدول ۱ نشان می‌دهد از ۲۹۵۳۰ عنوان پاینده مجوز گرفته ۱۰۸۴۶ عنوان در هر دو سامانه موجود است. از این تعداد ۵۸٪ در تهران و بقیه در شهرستان‌ها منتشر شده است. در سال ۱۳۹۵ نشریات تهران با ۵۵٪ و نشریات شهرستان‌ها با ۴۴٪ بیشترین میزان واسپاری را داشته‌اند. کمترین میزان واسپاری مربوط به سال ۱۳۸۷ است با ۳۳۸ عنوان که ۷۰٪ آن متعلق به تهران و بقیه انتشارات شهرستان‌ها است.

۲. نمای واسپاری پاینده‌ها به کتابخانه ملی براساس وضعیت حقوقی
موسسه نشر

جدول ۲. مقایسه زمانی پیاپیهای واسپاری شده بر حسب نوع موسسه

عناوین واسپاری شده					سال
موسسات غیرخصوصی		موسسات خصوصی		مشترک	
درصد	تعداد	درصد	تعداد		
۲۱	۳۵۸	۷۹	۱۳۸۲	۱۷۴۰	۱۳۹۶
۲۰	۳۶۸	۸۰	۱۴۹۹	۱۸۶۷	۱۳۹۵
۲۱	۱۱۴	۷۹	۴۴۱	۵۵۵	۱۳۹۴
۲۵	۴۰۸	۷۵	۱۲۵۰	۱۶۵۸	۱۳۹۳
۲۵	۳۴۹	۷۵	۱۰۳۱	۱۳۸۰	۱۳۹۲
۳۲	۲۹۸	۶۸	۶۳۳	۹۳۱	۱۳۹۱
۳۱	۲۶۱	۶۹	۵۸۰	۸۴۱	۱۳۹۰
۳۲	۲۳۷	۶۸	۵۱۱	۷۴۸	۱۳۸۹
۲۹	۲۲۸	۷۱	۵۶۰	۷۸۸	۱۳۸۸
۳۸	۱۲۸	۶۲	۲۱۰	۳۳۸	۱۳۸۷
۲۵	۲۷۴۹	۷۵	۸۰۹۷	۱۰۸۴۶	جمع

از ۱۰۸۴۶ عنوان مشترک واسپاری شده ۷۵٪ را ناشران خصوصی و ۲۵٪ را نهادهای عمومی منتشر کرده‌اند. ناشران خصوصی در سال ۱۳۹۵ با ۸۰٪ واسپاری‌های آن سال را تأمین کرده‌اند و نهادهای عمومی در سال ۱۳۸۷ با تأمین ۳۸٪ واسپاری‌ها بهترین عملکرد را داشته‌اند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

۳. وضعیت و اسپاری پاینده‌ها به کتابخانه ملی بر اساس ترکیب نمای حقوقی موسسه و محل نشر

جدول ۳. مقایسه زمانی تعداد پاینده‌های و اسپاری شده بر حسب نوع موسسه و محل نشر (تهران - شهرستان)

سال	تعداد عناوین مشترک و اسپاری شده	عناوین و اسپاری شده خصوصی				عناوین و اسپاری شده غیر خصوصی			
		تهران		شهرستانی		تهران		شهرستانی	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱۳۹۶	۱۷۴۰	۷۴۸	۴۳	۶۳۴	۳۶	۲۲۱	۱۳	۱۳۷	۸
۱۳۹۵	۱۸۶۷	۸۱۰	۴۳	۶۸۹	۳۷	۲۳۰	۱۲	۱۳۸	۷
۱۳۹۴	۵۵۵	۲۳۳	۴۲	۲۰۸	۳۷	۶۹	۱۲	۴۵	۸
۱۳۹۳	۱۶۵۸	۶۷۰	۴۰	۵۸۰	۳۵	۲۳۱	۱۴	۱۷۷	۱۱
۱۳۹۲	۱۳۸۰	۵۶۰	۴۱	۴۷۱	۳۴	۲۰۸	۱۵	۱۴۱	۱۰
۱۳۹۱	۹۳۱	۳۷۲	۴۰	۲۶۱	۲۸	۱۸۹	۲۰	۱۰۹	۱۲
۱۳۹۰	۸۴۱	۳۵۲	۴۲	۲۲۸	۲۷	۱۶۸	۲۰	۹۳	۱۱
۱۳۸۹	۷۴۸	۳۲۰	۴۳	۱۹۱	۲۶	۱۵۷	۲۱	۸۰	۱۱
۱۳۸۸	۷۸۸	۳۲۹	۴۲	۲۳۱	۲۹	۱۵۹	۲۰	۶۹	۹
۱۳۸۷	۳۳۸	۱۴۲	۴۲	۶۸	۲۰	۹۶	۲۸	۳۲	۹
جمع	۱۰۸۴۶	۴۵۲۶	۴۲	۳۵۶۱	۳۳	۱۷۲۸	۱۶	۱۰۲۱	۹

از میان ۱۰۸۴۶ عنوان پاینده‌های مشترک در دو سامانه ۴۲٪ مربوط به ناشران خصوصی تهران و ۳۳٪ مربوط به ناشران خصوصی شهرستان است. ۱۶٪ را نیز نهادهای عمومی تهران و ۹٪ را نهادهای عمومی شهرستان‌ها و اسپاری کرده‌اند.

بیشترین تعداد عناوین و اسپاری شده مربوط به سال ۱۳۹۵ با ۱۸۶۷ عنوان است که ۴۳٪ مربوط به انتشارات خصوصی و ۳۷٪ مربوط به انتشارات نهاد عمومی تهران است و ۱۲٪ مربوط به انتشارات خصوصی و ۷٪ آن مربوط به انتشارات نهاد عمومی شهرستان‌ها است.

کمترین تعداد عناوین و اسپاری شده مربوط به سال ۱۳۸۷ با ۳۳۸ عنوان است، که ۴۲٪ مربوط به انتشارات خصوصی و ۲۰٪ مربوط به انتشارات نهاد عمومی تهران است و ۲۸٪ مربوط به انتشارات خصوصی و ۹٪ آن

مربوط به انتشارات نهاد عمومی شهرستانها است. ناشرانی که آثار خود را واسپاری کردند بیشتر خصوصی و مقیم تهران هستند.

۴. میزان پیاپیهای واسپاری شده بر اساس نوع نشریه

جدول ۴: تعداد پیاپیهای واسپاری شده و کسریهای آن بر اساس نوع نشریات مشترک در دو سامانه

دوره انتشار	تعداد واسپاری شده		تعداد مورد انتظار برای واسپاری		کسریها	
	عنوان	شماره	شماره	تعداد شماره	درصد	
دوفصلنامه	۶۲۱	۱۴۱۵	۱۲۴۲	۱۷۳	-۱۴	
دوماهنامه	۴۷۸	۲۰۵۲	۲۸۶۸	۸۱۶	۲۸	
دوهفتهنامه	۹۵۱	۸۱۶۹	۲۳۷۷۵	۱۴۹۰۶	۶۳	
روزنامه	۱۱۸۸	۱۶۲۰۵۶	۳۳۲۶۴۰	۱۷۰۵۸۴	۵۱	
سالنامه	۵۶	۱۶۳	۵۶	-۱۰۷	-۱۹۱	
فصلنامه	۲۳۳۴	۷۲۵۲	۹۲۹۶	۲۰۴۴	۲۲	
ماهنامه	۲۸۸۷	۱۹۷۰۴	۳۴۶۴۴	۱۴۹۴۰	۴۳	
هفتهنامه	۲۳۴۱	۴۱۵۲۴	۱۱۹۳۹۱	۷۷۸۶۷	۶۵	
جمع	۱۰۸۴۶	۲۴۳۰۳۵	۵۲۳۹۱۲	۲۸۰۸۷۷	۵۴	

از میان ۱۰۸۴۶ عنوان مشترک در دو سامانه مورد بررسی بیشترین کسری پیاپیها به هفتهنامه با ۶۵٪ تعلق دارد و کمترین کسری مربوط به فصلنامههاست با ۲۲٪. دوفصلنامه شماره ۱۷۳ (۱۴٪) و سالنامه با ۱۰۷ شماره (۱۹٪) بیشتر از تعداد مورد انتظار واسپاری شده است. به همین دلیل با علامت منفی نشان داده شده است. علامت منفی بیانگر آن است که تعداد پیاپیهای واسپاری شده از تعداد مورد انتظار بیشتر است. دلیل آن می‌تواند ویژه‌نامه‌های همراه و یا تغییر دوره انتشار مجلات باشد. شماره‌های کسری عناوین مشترک

واسپاری شده ۵۴٪ است.

۵. میزان پاینده‌های واسپاری شده و کسری‌های آن بر اساس عناوین مشترک در هر دو سامانه

جدول ۵. میزان کسری‌های واسپاری پاینده‌های مشترک در هر دو سامانه به تفکیک سال^۱

سال	تعداد شماره‌های واسپاری شده	تعداد شماره مورد انتظار برای واسپاری	کسری‌ها	
			تعداد	درصد
۱۳۹۶	۴۴۵۳۲	۸۶۸۰۷	۴۲۲۷۵	۴۹
۱۳۹۵	۴۹۴۴۷	۹۱۷۰۹	۴۲۲۶۲	۴۶
۱۳۹۴	۸۳۸۸	۲۲۸۵۷	۱۴۴۶۹	۶۳
۱۳۹۳	۳۵۴۹۴	۸۲۷۹۶	۴۷۳۰۲	۵۷
۱۳۹۲	۲۴۵۶۷	۷۰۰۴۷	۴۵۴۸۰	۶۵
۱۳۹۱	۲۰۸۴۵	۴۱۰۵۷	۲۰۲۱۲	۴۹
۱۳۹۰	۲۰۰۳۶	۳۹۱۷۳	۱۹۱۳۷	۴۹
۱۳۸۹	۱۹۵۱۲	۳۶۷۰۳	۱۷۱۹۱	۴۷
۱۳۸۸	۱۸۶۴۳	۴۳۱۶۶	۲۴۵۲۳	۵۷
۱۳۸۷	۱۵۷۱	۹۵۹۷	۸۰۲۶	۸۴
جمع	۲۴۳۰۳۵	۵۲۳۹۱۲	۲۸۰۸۷۷	۵۴

از ۱۰۸۴۶ عنوان مشترک در دو سامانه مورد بررسی تعداد ۵۲۳۹۱۲ شماره نشریه را در برمی‌گیرد که از این تعداد ۲۴۳۰۳۵ شماره طی بازه زمانی ده‌ساله واسپاری شده است. یعنی ۵۴٪ از پاینده‌ها واسپاری نشده است. بیشترین درصد پاینده‌های واسپاری نشده مربوط به سال ۱۳۸۷ با ۸۴٪ است و کمترین مربوط به سال ۱۳۹۵ با ۴۶٪ است.

۱. تعداد شماره‌های مورد انتظار این‌گونه حاصل شده است که فرضاً از یک فصلنامه در سال ۴ شماره باید چاپ شود. از یک ماهنامه ۱۲ فقره باید چاپ شود و همچنین در مورد سایر نشریات لذا جمع آنها در یک سال مقدار مورد انتظار را نشان می‌دهد.

ادواری

جدول ۶. مقایسه زمانی کل پیاپی‌های واسپاری‌شده در بازه زمانی دهساله و کسرهای موجود

سال	نشریات موجود در سایت مطبوعات کشور		نشریات واسپاری‌شده به کتابخانه ملی		کسری‌ها	
	عنوان	شماره	عنوان	شماره	شماره	درصد
۱۳۹۶	۵۸۷۸	۱۹۶۲۱۱	۳۳۰۴	۷۰۱۲۱	۱۲۶۰۹۰	۶۴
۱۳۹۵	۴۷۲۲	۱۶۸۹۶۴	۳۹۳۲	۷۹۵۱۶	۸۹۴۴۸	۵۲
۱۳۹۴	۱۵۸۴	۵۰۸۶۵	۴۶۸۶	۸۲۵۱۳	۳۱۶۴۸	-۶۲
۱۳۹۳	۲۳۵۱	۱۳۳۸۰۰	۴۶۹۰	۶۶۵۶۳	۶۷۲۳۷	۵۰
۱۳۹۲	۲۹۱۳	۱۲۰۵۴۸	۴۳۴۲	۵۰۵۹۹	۶۹۹۴۹	۵۸
۱۳۹۱	۲۶۶۲	۱۱۳۳۲۱	۳۶۳۰	۴۵۷۷۰	۶۷۵۵۱	۶۰
۱۳۹۰	۲۴۲۷	۱۰۷۷۷۲	۳۵۱۷	۴۴۴۹۶	۶۳۲۷۶	۵۹
۱۳۸۹	۲۱۰۳	۹۹۹۳۶	۲۳۴۴	۴۴۵۷۰	۵۵۳۶۶	۵۵
۱۳۸۸	۲۰۰۲	۹۷۶۵۱	۳۴۰۶	۴۵۱۸۳	۵۲۴۶۸	۵۴
۱۳۸۷	۱۸۸۸	۹۴۲۷۲	۱۵۷۲	۴۸۹۱	۸۹۳۸۱	۹۵
جمع	۲۹۵۳۰	۱۱۱۸۳۴۰	۳۶۴۲۳	۵۳۴۲۲۲	۶۴۹۱۱۸	۵۵

** ۹۲۲۹ عنوان منابع دریافت شده است

از ۲۹۵۳۰ عنوان پاینده‌های ثبت شده در سامانه رسانه‌های کشور به جای ۱۱۸۳۳۴۰ فقط ۵۳۴۲۲۲ شماره به کتابخانه ملی واسپاری شده است و ۶۴۹۱۱۸ شماره کسری وجود دارد. یعنی از کل پاینده‌های منتشرشده در این دوره زمانی ۴۵٪ واسپاری شده است و ۵۵٪ پاینده‌های منتشرشده به کتابخانه ملی واسپاری نشده است.

همان‌طور که در جدول ۶ می‌توان دید در همه دوره‌های مورد بررسی بیش از ۵۰٪ کسری وجود دارد تا جایی که در سال ۱۳۸۷ بیشترین درصد کسری (۹۵٪) رویت می‌شود. و می‌توان گفت که ناشران تقریباً در این سال فقط تعداد بسیار اندکی از نشریات ادواری را واسپاری کرده‌اند. فقط در سال ۱۳۹۴ میزان واسپاری بیش از تعداد مورد انتظار بوده است که در جدول به صورت منفی به نمایش در آمده است (۶۲-٪). این می‌تواند به سبب چاپ ویژه‌نامه همراه نشریات و عناوین فرعی بوده باشد که در کتابخانه ملی به صورت مستقل ثبت می‌شوند ولی در سامانه رسانه‌های کشور با یک عنوان ثبت شده‌اند و از طرفی انبوهی واسپاری در سال ۱۳۹۴ به سبب دریافت پاینده‌های دپوشده از وزارت ارشاد بوده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

واسپاری پاینده‌ها در ایران با چالش‌هایی مواجه است. یکی از این چالش‌ها بی‌توجهی پاینده‌ها به مقررات واسپاری قانونی است. دشواری دیگر به واسپاری پاینده‌های الکترونیکی مربوط می‌شود که هنوز برای آن مقررات وضع نشده است.

واسپاری پاینده‌های چاپی یا به شکل سنتی و تحویل مستقیم به مجری واسپاری است؛ یا ارسال از طریق پست صورت می‌گیرد؛ و یا مجریان واسپاری یا نمایندگان آنها اقدام به جمع‌آوری آثار می‌کنند. در ایران، قاعده بر این است که ناشران، پاینده‌های چاپ شده خود را به تعداد ده نسخه به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی تحویل دهند و این وزارتخانه مطابق مصوبه جلسه ۲۰۵ مورخ ۱۳۶۸ شورای عالی انقلاب فرهنگی دو نسخه را به کتابخانه ملی تحویل دهد. اما آنچه در پژوهش حاضر به دست آمد میزان اندک این همکاری و توجه به تعهدات قانونی و مصوبات است.

همچنین، در حین پژوهش مغایرت‌هایی در عناوین موجود در دو سامانه رسانه‌های کشور و بانک موجودی پاینده‌های کتابخانه ملی مشاهده گردید که به نظر می‌رسد به دلیل اشکالات تایپی و مستندسازی عناوین نشریات در سامانه کتابخانه ملی است؛ به همین دلیل نشریاتی در نظر گرفته شد که عناوین آنها کاملاً با یکدیگر مشابه باشند.

علاوه بر آن مشخص گردید که:

- ۱) از میان عناوین مشترک در هر دو سامانه، ۵۸٪ آثار واسپاری شده مربوط به ناشران تهرانی و ۴۲٪ آثار مربوط به شهرستان‌ها است.
- ۲) از میان عناوین مشترک در هر دو سامانه، موسسات خصوصی نزدیک ۷۵٪ واسپاری داشته‌اند و موسسات نهاد عمومی کمی بیش از ۲۵٪ واسپاری را به خود اختصاص داده‌اند.
- ۳) از میان عناوین مشترک یافت‌شده در هر دو سامانه، بیشترین کسری پاینده‌ها به هفته‌نامه‌هاست (۶۵٪) و کمترین کسری مربوط به فصلنامه‌هاست با حدود ۲۲٪.
- ۴) یافته‌ها نشان داد که سالنامه و دوفصلنامه‌ها بیش از حد انتظار واسپاری شده‌اند که البته به نظر می‌رسد که این نرخ رشد دریافت کاذب باشد و اضافه‌شدن ویژه‌نامه‌ها و یا تغییر نوع نشریه در آن تاثیر داشته باشد.
- ۵) نتیجه تجمعی عناوین در بازه زمانی ده‌ساله نشان داد که مطابق سامانه رسانه‌های کشور تعداد ۲۹۵۳۰ عنوان پاینده فعال بوده‌اند که شامل ۱۱۸۳۳۴۰ شماره می‌شود. از میان این شمارگان نیز ۵۳۴۲۲۲ شماره واسپاری شده است. یعنی ۶۴۹۱۱۸ (۵۵٪) شماره پاینده (بیش از نیمی از پاینده‌های منتشرشده در کشور) به کتابخانه ملی واسپاری نشده‌اند.
- ۶) در مورد واسپاری نشریات الکترونیکی تاکنون سیاست‌گذاری نشده است. آخرین مصوبات مربوط به سال ۱۳۶۸ است که وزارت ارشاد اسلامی را مکلف کرده که تعداد ده نسخه از نشریات چاپ‌شده کشور را دریافت کند و بین کتابخانه ملی و در صورت ضرورت بین کتابخانه‌های بزرگ دیگر توزیع نماید. این مصوبات نیز با نقایصی همراه است از جمله اینکه تعداد مشخص برای واسپاری ذکر نشده و دیگر اینکه ضمانت اجرای کار معلوم نیست. از آنجا که تعداد

نشریات و اسپاری شده به کتابخانه ملی می‌تواند بیانگر میزان تعهد و همکاری ناشران در ارسال و تحویل این‌گونه آثار یا میزان پایبندی به قوانین و مصوبات از سوی نهادهای ذی‌ربط باشد این پژوهش نشان داد که میزان این پایبندی کمتر از ۵۰٪ است.

برای رفع کاستی‌های فوق پیشنهاد می‌شود:

- (۱) تلاش برای تبیین قوانینی که جامعیت داشته باشد و انواع پاینده‌ها را در برگیرد از جمله پاینده‌های الکترونیکی برخط و الکترونیکی غیربرخط.
- (۲) افزودن راهکارهایی که بتواند بیش از پیش اجرای قوانین و اسپاری را تضمین کند.
- (۳) مجری و اسپاری پاینده‌ها کتابخانه ملی باشد.
- (۴) کتابخانه ملی و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی همکاری بیشتر و نزدیک‌تری در جهت انجام بهتر و کامل‌تر و اسپاری داشته باشند.
- (۵) کتابخانه ملی زمینه و زیرساخت‌های لازم برای جمع‌آوری خودکار پاینده‌های دیجیتالی را فراهم سازد.
- (۶) انجام پژوهش آسیب‌شناسی فرآیند و اسپاری در ایران از دید ناشران و کتابخانه ملی صورت پذیرد.
- (۷) به منظور بهبود فرایند و اسپاری و اشراف بر نیازها، خواسته‌ها، پیشنهادها و انتقادهای احتمالی ناشران به‌طور ادواری از آنها نظرسنجی به عمل آید.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مآخذ

- احمدی فصیح، صدیقہ (۱۳۸۰). بررسی مسائل و مشکلات نشریات ادواری فارسی موجود در بخش نشریات ادواری کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران از دریاقت تا ارائه خدمات. کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد واحد تهران شمال.
- استیپویچ، الکساندر (۱۳۷۳). کتاب در پویه تاریخ. ترجمه حمیدرضا آژیر و حمیدرضا شیخی. مشهد: آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
- پوراحمد جکتاجی، اسماعیل (۱۳۵۷). تاریخچه کتابخانه ملی. تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی، کتابخانه ملی.
- سپهری‌نیا، عبدالکریم (۱۳۹۳). میزان اجرای قانون واسپاری نشریات در کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران طی سال‌های ۱۳۸۱-۱۳۹۲. کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد واحد تهران شمال.
- شعبانی، احمد (۱۳۸۰). کتابخانه و کتابداری: مقالاتی در توسعه مفاهیم و تاریخ، مجموعه مقالات و اسناد. آبادان: پرسش.
- قاسمی، رحیم (۱۳۹۶). تعریف و بررسی انواع واسپاری با تاکید بر واسپاری حقوقی. فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی، شماره بیست و یکم، ص ۱۷۴-۱۹۲.
- قره‌باغی، محسن؛ اصغری، حبیب‌الله (۱۳۷۸). نگرشی بر قانون مطبوعات از مشروطیت تا امروز. تهران: نشر نیکان.
- کاتوزیان، آذر (۱۳۸۵). «قانون واسپاری» در دایره المعارف کتابداری و اطلاع رسانی، ج. ۱، ۲۸۰-۲۸۳. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

- Bhatti, M. W (2014). National library of Pakistan as legal depository. *Pakistan Library and Information Science Journal*, Vol.45 No.1, pp.18 - 23.
- Ibrahim, S.and Edzan, N. N (2004). Legal deposit of electronic publications in Malaysia: 1988-2000. *Malaysian Journal of Library and Information Science*, Vol.9 No.2, pp.63 – 78.
- Lariviher, Jules(2020). *Guidelines for Legal Deposit Legislation*. Paris: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization.

استناد به این مقاله:

- قاسمی، رحیم؛ نشاط، نرگس؛ علیمحمدی، داریوش (۱۳۹۹). پیاپیها در آینه واسپاری قانونی. فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات. ۳۱ (۴)، ۵۸-۷۲
doi: 10.30484/nastinfo.2020.2597.1982